

KUR'AN'IN LAFİZ-MANA VE KİRÂAT YÖNÜNDEN İ'CÂZİ/EŞSİZLİĞİ

Abdülmecit OKCU (*)

ÖZET

Hz. Peygamber'e verilen m'ucizelerin başında Kur'an-ı Kerîm gelmektedir. Kur'an-ı Kerîm, lafız ve anlam cihetinden m'ucizedir. Yani lafız ve anlam bakımından onun bir benzerini geçmiş ve gelecek-bütün insanlar bir araya gelseler dahi, getiremeyeceklerdir. Kur'an bu husûsta bütün insanlığa meydan okumaktadır. Bu kuru bir iddia değil, gerçek bir olgudur. Tarihte bunu denemeye kalkanlar, toplum önünde küçük ve gülünç duruma düşmüşlerdir. Kur'an, bu vasıflarının yanında aynı zamanda tilâveti ve içinde barındırdığı kirâatler yönünden de m'ucizedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, İ'câz, Mu'cize, Kiraât.

Inimitability Of The Qur'an From Points Of Readings Meaning And Construztion

ABSTRACT

The Holy Qura'an is the first Miracle that had been give to the prophet Muhammed. It is a Miracle became of construction and meaning, that is, if the whole humans unites to do a model of it, they wile not able to do. The Qur'an challenges the all human in this respect.

This is not a claim without foundation; this is a reality. The men who tried to do an equal book to the Qur'an in thi history hadn't succeeded it.

The Holy Qur'an is also a Miracle because at reciting and its readings.

Key Words: Qur'an, Reciting, Readings, Miracle

*) Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

I- Giriş:

Eski devir alimleri, daha çok Kur'an'ın belâğat yönü üzerinde durmuşlar ve i'câz konusunu bu esas üzerine oturtmuşlardır. Ancak, er-Rummânî'nin zikrettiği gibi belâğatın dışında, Kur'an'ın daha bir çok eşsiz mu'cizevî yönleri vardır. Bunlardan biri kendine özgü ifade ve anlatım tarzıdır. Lafız ve mana ilişkisidir. Kur'an'da vaz edilen lafızlar, ifade ettikleri manaları tam ve mükemmel olarak karşılar, eksik ve anlaşılmaz bir yön bırakmazlar. Meseleyi muhatabına açık ve net olarak sunarlar. Bu sebeple onun bir ismi de, mübindir.

Bir diğeri, tarihi süreç içerisinde insan fıtratı üzerindeki rakip kabul etmez hakimiyetidir. Kur'an'ın bu durumu sadece ilk dönemlere ait bir özellik olmayıp, bugün de aynı tesirini sürdürmektedir. Kur'an'ın nazil olduğu ilk dönemlerde Kureyş'in ileri gelenlerinden kurtularak, Kur'anla yüzyüze gelen kişi, büyüleniyor ve onu kabulden başka yol bulamıyordu¹. Bu konudaki araştırmacılar, hep bu hakikati belirterek şöyle demişlerdir: "Kur'an, kelâm olarak, temel prensipleri, görüşleri, fikir ve metodları içermesine rağmen, onun asıl eşsiz etkisi, insan fıtratı, insan kalbi üzerindeki telkini sahasındadır. Onun bu konudaki galibiyet ve hakimiyeti gerçekten karşı durulmaz kahir bir galibiyettir²."

Bir diğeri ise, onda kırâat vecihlerinin bulunmasıdır. Kur'an'ın eşsiz mucizevî yönlerinden biri olan kırâat, Kur'an'ın tefsirine ve manalarına çok büyük zenginlikler kazandırmış, adeta onda birbiriyle çelişmeyen, birbirini destekleyen mana katmanları oluşturmuştur.

Kur'an'ın anlatım tarzı ile ilgili olarak özellikle ilk büyük İslâm bilginlerinden ve müfessirlerinden Ebû Cafer et-Taberî'nin görüşlerine yer vermek istiyoruz. Et-Taberî, "*Camîu'l-Beyân*" adlı büyük tefsirinin giriş bölümünde "*Kur'an'ın dili ve i'câzı*" konusunu ele alırken, Kur'an'ın, daha çok ifade/anlatım yönünden eşsizliği ve özgünlüğü üzerinde durur. Dilin menşesine, içeriğine iner. Kur'an'ın lafız ve mana bakımından eşsizliği konusunu izah ederek, onun beyânı ve ifadesi bağlamında özgün ve orijinal görüşler serdede³.

Et-Taberî, dil ve anlatımbilim arasındaki ilgiye işaret ederek şunları ifade eder: "İfade yönünden Kur'an ayetlerinin manalarıyla, Kur'an'ın kendi diliyle inen zatın yani Peygamber (sav.)'in konuşmasının manaları aynıdır. Allah'ın insanlara bahşettiği en büyük nimetlerden biri şüphesiz ifade etme ve açıklama kabiliyetidir. İnsanlar, düşünceler-

- 1) Bkz. el-Hattâbî, Muhammed b. İbrahim, *I'câzü'l-Kur'an*, (Selâsü Resâil fî I'câzi'l-Kur'an adlı kitap içerisinde), thk. Muhammed Halefullah, Muhammed Zağlûl Sellâm, s. 70; er-Râfi', Mustafa Sadık, *I'câzü'l-Kur'an ve'l-Belâğatü'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Kütübi'l-Arâbi, Beyrut, 1393/1973, s. 212, 213.
- 2) Er-Rummânî, Ebi'l-Hasan Ali b. İsa, *en-Nüketü fî I'câzi'l-Kur'an*, (Selâsü Resâil fî I'câzi'l-Kur'an, adlı kitap içerisinde) thk. Muhammed Halefullah, Muhammed Zağlûl Sellâm, Dâru'l-Maârif, Kahire, s. 75; Seyyid Kutup, *Yoldaki İşaretler II*, Hicret Yayınları, İstanbul, 1981, (Çev. Sadettin Ergün, H. Fehmi Ulus) s. 54.
- 3) Bkz. et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Camîu'l-Beyân 'an Te'vîli'l-Kuran*, Daru'l-kütübi'l-İlmiyye Beyrut, 1412/1992, I/31-34.

rini, kalplerindeki şeyleri bu kabiliyetleri sayesinde açığa vururlar. Yapmaya karar verdikleri işleri onunla ortaya koyarlar. Bu sebeple Allah Teâla ifade etmek için dilleri insanlara boyun eğdirmiş, zor şeyleri kolaylaştırmıştır. İnsanlar, ifade kabiliyetleriyle Allah'ı bilir, onu tesbih ve takdis ederler. İhtiyaçlarını onunla dile getirip onunla karşılarlar. Aralarında onunla tartışır, anlaşırılar"⁴.

Nitekim Allah Teâla'nın, insanları ifade etme bakımından farklı yarattığına *...ورفع بعضكم فوق بعض درجات... ve sizi derecelerle birbirinizden üstün yapan Allah'tır.*" (En'am-165) ayeti de işaret etmektedir. Et-Taberî, bu ayetin yorumu ile ilgili şu açıklamayı yapar: "Bir kısım insanlar uzun uzadıya konuşan hatipler olup, sözleri belifğ ve keskin konuşan kimselerdir. Diğer bir kısmı ise, konuşmaktan aciz, düşündüklerini ifade etmekte zorluk çeken kimselerdir. Allah Teâla'nın, meramını ifade etmekte en üstün kıldığı kimse ise, tebliğini en müessir bir şekilde sunan ve sözlerini en güzel şekilde açıklayan kimsedir."

Allah Teâla, kendilerine güçlü ifade bahşettiği kimselerin, dilsiz ve acizlerden üstün olduğunu beyanla şöyle buyurmaktadır: *أو من ينشؤا فى الحلية وهو فى الخصام غير مبين...Süs içerisinde büyütlülüp yetiştirilen ve (sizce) iddiasını ispat edemeyen kimseyi mi, Allah'a (çocuk olarak) isnad ediyorsunuz;*" (Zuhuruf-18)." Görüldüğü üzere, Kur'an'ın bu ayetinde, iddiasını ispat edemeyen ve ifade kabiliyeti zayıf olan kimselerin aciz olduklarına işaret vardır.

İfade kabiliyeti güçlü olan beyân ehlinin, meramını ifadeden aciz ve kekeme olanlardan üstünlüğü, beyânın net bir şekilde açıklanması ileldir. Beyân ve ifadenin en üstünü ise, açıklığı ve netliği ile, söyleyenin muradını ortaya koyan, dinleyicinin en iyi şekilde anlamasını sağlayandır. Eğer beyân ve ifade, bütün ölçüleri aşar, yaratıkların gücünün üstüne çıkar ve bütün kuralların ifade etmekten aciz kaldıkları bir dereceye ulaşırsa, işte bu beyân, Tek ve Kahr olan Allah Teâla'nın, peygamberleri için bir delili ve onların hak olduklarının bir şahidi olur. Tıpkı, ölüleri diriltmek, alaca hastalığını ve körlüğü iyileştirmek, iki aylık mesafeyi bir gecede gitmek gibi"⁵. Bu sayılanlar, yaratıkların gücünün üstünde, peygamberlerin peygamberlikleri için nasıl birer delil ve nişaneyse, Allah Teâla'nın Hz. Peygamber'e kitap olarak gönderdiği bir beyan mu'cizesi olan ve bizim Kelâm-ı Kadîm yahut aynı manada Kur'an-ı Kerîm dediğimiz kelâm da, Hz. Peygamber'in en büyük ve ebedî mu'cizelerinden biri olup, onun peygamberliğine ebediyete kadar şahitlik edecektir⁶.

4) Bu husûs için bkz. Taberî, Tefsîr, I/28.

5) Taberî, Tefsîr, I/28, 29; Ayrıca bkz. Hafız Celâleddin Abdurrahman, *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'an*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1408/1988, IV/9; ez-Zerkânî Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kurân*, İsa el-Bâbî el-Halebî ve ort. Mısır, tsz. 1/75b.

6) Taberî, a. y.

Allah Teâla, yarattıklarından her hangi birine anlayamadıkları bir dil ve hitap şekliyle değil; ancak, onların anlayacakları şekilde (Kur'an ile) kendilerine hitap eder. Kullarına, dillerinden anlayacakları peygamberler gönderir. Kendilerine peygamber gönderilen ve ilâhî vahye muhatap olan insanlar, konuşulanları anlamazlarsa, bunlar için peygamberin gelip gelmemesi arasında fark yoktur. Çünkü konuşulanları anlayamaz ve peygamberden istifade edemezler. Allah Teâla ise, fayda sağlamayan hitaptan ve sözü anlaşılmayan peygamber göndermekten münezzehtir. Bu sebeple Kur'an-ı Kerîm'de, "Biz her peygamberi, emrolduklarını, gönderildikleri insanlara kolayca anlatabilmeleri için kendi kavimlerinin diliyle gönderdik"; (İbrahim-14) diye buyurulmuştur. Başka bir ayette ise, Peygamber (sav.)'e hitaben, "Biz Kur'an'ı sana, ancak insanların ihtilaf ettikleri husûsların gerçeğini açıklamak için ve iman eden bir kavme hidayet rehberi ve rahmet kaynağı olsun diye indirdik", (Nahl-16) diye buyurulmaktadır⁷.

II- Lafzî Yönden İ'caz

I- İ'caz Kavramı: İ'caz kelimesi, lügatte "aciz bırakmak" demektir. Bir şeyi yapmaktan muhatabını aciz bırakan şeye de "m'ucize"⁸ denir. İslâm terminolojisinde ise, i'câz denince, Kur'an-ı Kerîm'in insanları aciz bırakan yönü akla gelmelidir. Yani bütün devirlerde, bütün zamanlarda, tüm insanlar bir araya gelseler dahi, Kur'an-ı Kerîm gibi bir kitap meydana getiremeyeceklerdir. Bu sebeple Kur'an, tüm insanlara tarih boyunca meydan okumuştur.

Kur'an kelimeleri, iki ile beş arasında değişen harflerden meydana gelir. Kelimeler, tek tek ve birleşik olarak bulunurlar. Kelimeyi meydana getiren harfler arasında bir uyum vardır. Buna harflerin nazmı diyoruz. Harflerin nazmından kelimeler, kelimelerin nazmından ayetler, ayetlerin nazmından sûreler, sûrelerin nazmından ise, Kur'an'ın nazmı (insicamı) meydana gelir. Ancak bu dört esas, Kur'an nazımının tümü değildir. Bunlar sadece Allah kelâmındaki kelimelerin her birinin ayrı ayrı görünüşleri, tezahür eden konumları, ummanın karada görünen arkları, onun nûrunun hüzmeleridir. Bu dört esas, her ne kadar kelâmın telaffuz ve yazımında temel taşları olsa da, bunlar sadece bir aslın fîrû'larıdır. Bu asıl da, kelâmın zahirine, batınına, evveline ve ahirine vakıf olmakla elde edilebilir⁹. Dolayısıyla bunlardan haberi olmayan kimse, Kur'an'ın i'câzını da anlayamaz.

7) Taberî, *Tefsîr*, I/29.

8) Bkz. Cevherî, İsmail b. Hammad, *Şihah*, thk., Abdülgafur Attar, Daru'l-Küttabi'l-Arabî, Mısır tsz., II/88; İbn Manzûr, Cemalüddîn Muhammed b. Mükrim, *Lisânü'l-Arab*, Dar-ı Sadr Beyrut, 1968, V/369, 373; Zebidî es-Seyyid Muhammed Murtaza, *Tacü'l-Arûs*, Dar-ı Libya Bingazi, 1966, IV/48, 49; Süyûtî, IV/3; Zerkânî, I/73; A. J. Wensinck, *M. E. B. İslâm Ansiklopedisi*, Mu'cize md. VI-II/444,445; Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsîr Usûlü*, Ankara Üniversitesi Basımevi Ankara, 1976, s. 162.

9) Konevî, Muhammed b. İshak Sadruddîn, *I'câzû'l-Beyân fî Tevîli Ümmi'l-Kur'an*, Matbaatü Meclisi Daireti'l-Maârifî'l-Osmanî, Haydarabad, 1368/1949 s., 104. (Konevî bu eserinde Fatiha Sûresi'nin tefsirini ve bu sûredeki i'caz vecihlerini açıklamıştır.)

Allah Teâla, her peygamberi yaşadığı devrin icaplarına göre bir mu'cize ile gönderir. Bu mucizeler ya aklî/ebedî, ya da hissî/izâfî olur. Önceki peygamberlerin mucizeleri daha çok hissî idi. Peygamber (sav.)'in mucizeleri ise, daha çok aklî ve daimidir¹⁰. İşte Kur'an-ı Kerîm, Hz. Peygamber'in ebedî ve ulaşılmaz mucizelerinden biridir¹¹. Kur'an, kendini bu şekilde yani ebedî ve eşsiz olarak tanımlamış, bu sahada tüm insanlara ve cinslere meydan okumuştur. Hz. Peygamber (sav.), bu husûsu şu şekilde dile getirmiştir: "Hiç bir peygamber gönderilmemiştir ki, ona, insanları imana getirecek bir ayet/mucize verilmemiş olsun. Bana verilen, Allah'ın gönderdiği vahiydir. Onun için kıyamet günü ümmetimin sayıca diğerlerinden çok olmasını ümit ediyorum"¹².

2- İ'câzın Kapsamı: "Kur'an'ın eşsizliği" konusuna, ilk günden beri itiraz edenler olmuş, ancak ne dost, ne düşman tarafından ona bir nazire yapılamamış, lafız ve mana bakımından en küçük bir benzeri ortaya konulamamıştır. Kur'an'ın bu sahadaki tüm insanlara meydan okuyuşu ise, hala devam etmektedir. Zira Kur'an'da, beşerî kelâmın daha mükemmelini, daha net ve açığını getirmekten aciz kalacağı bir beyan, gelecekte haberler, her asır insanının anlayış ve görüş ufkuna göre anlayacağı mana yüklü gizemli lafızlar, pek çok ilim erbabının kendi sahalalarıyla ilgili olarak nasiplenebildikleri husûsî bilgiler¹³ vardır. Bununla beraber bugün az anlaşılrsa da, ilim ve fennin özellikle sosyoloji ve psikolojinin gelişmesiyle muhtemelen gelecek nesillerin daha iyi anlayabileceği müteşabihler mevcuttur.

"Yedi harf"i ve çeşitli kırâatleri içinde barındırması ve bunların hiç bir şekilde lafız, mana ve diğer yönlerden birbirine tezat teşkil etmemesi de, Kur'an'ın ayrı bir mucizesidir. Kısaca o, Arap dili yönünden tam bir edebiyât şahaseridir. Onda, hakikat, mecâz, kinâye, istiâre, teşbih, bed'i ve diğer edebî sanatlar vardır¹⁴.

Kur'an'ın seçtiği lafızlar, hedeflenen manayı tam olarak ifade ederler ve mananın tümünü kapsarlar. Her bir lafız, hangi mana için seçilmişse, o manayı ifadede her hangi bir eksikliğe veya ihmale rastlamak mümkün değildir. Kur'an-ı Kerîm'deki bütün lafızların,

10) Süyûtî, IX/3; Cerrahoğlu, s. 162; hissî ve aklî mu'cize konusunda geniş bilgi için bkz. Kazvîni, el-Hatib Muhammed b. Abdurrahman, *Telhis*, Matbaâ-yı Amire İstanbul, 1312/1894, s., 124, 125.

11) Bkz. el-Cürçânî, Abdülkahir b. Abdurrahman, *Delâilü'l-l'câz*, thk. Muhammed Abduh, Daru'l-Kütübü'l-Hmiyye, Beyrut, 1409/1988, s., 8.

12) Buhari, Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-Sahih*, Fedâil, 1; Süyütî, a.y., IV/3; Cerrahoğlu, a.y.

13) Mesela, kozmoloji ile ilgili olarak, Nûr-43 ayeti şöyledir: "Görmedin mi ki, Allah bulutları sürükliyor; sonra bulutların arasını topluyor, sonra onu bir yığın haline getiriyor. İşte görüyorsun ki yağmur, bunların arasından çıkıyor. Allah, gökte dağ halindeki birikintilerden dolu indiriyor da, dilediği kimseye bununla musibet veriyor. Dilediğinden de, onu bertaraf ediyor..." Yine Gâşiyeye-18 ayetinde devenin fizik yapısı ile ilgili olarak, şöyle denilmektedir: "Deveye baksana nasıl yaratıldı?" Geniş bilgi için bkz. ez-Zerkânî, I/25-27; Maurice Bucaille, *Tevrat İnciller ve Kur'an*, Akın Basımevi Konya, 1979, s. 243-260, (Çeviri, Mehmet Ali Sönmez).

14) Bu sanatlar hakkında geniş bilgi için bkz. Kazvîni, s. 119-131; Taftazânî, Sadüddîn Mesud b. Ömer, *Muhtasarü'l-Maâni*, şerh, Devellî Zade, Ali Rıza İbn Osman, Abdullah Efendi Matbaası, 1304, İstanbul, s. 317 vd; Ali el-Cârim, Mustafa Emin, *el-Belâğa*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fak. Yayınları, İstanbul, 1993, s., 37 vd. (Çeviri, Nusrettin Bolelli, tercüme ve metin bir arada, bkz. terc. s., 99 vd.)

bu tarzda olduğunu kesinlikle söyleyebiliriz. Her ayet, bunun açık bir misâlidir. Kur'an'ın seçtiği lafız ve kelimeler, maksud olan manayı tam olarak ifade etmenin yanında, iç ve dış bütünlüğü ile de, ayrı bir mûsiki ve ayrı bir nazma sahiptir. Onu okuyan her insan, ondaki bu muciz (aciz bırakan) ahenk ve mûsikiyi bütün hisleriyle zevk ve kabiliyetleriyle duyar. O, insan kelâmının çok ötesinde bir şeydir. Ne şiidir ne nesirdir, ikisinin karışımı da değildir. Sadece o, Allah Teâla'nın kelâmıdır. Bu sebeple hem veciz hem mucizdir¹⁵.

3- İ'câzın Ebediliği: Kur'an, belirli bir zaman ve makânla sınırlı, o zaman ve mekânın konumuna cevap verecek bir maddi mucizeyle inmemiştir. Çünkü ne o zamanın insanı ve ne de kıyamete kadar gelecek olan insan nesli, hiçbir şekilde, bir mucize görmek arzusundan istisna olunamaz. Kur'an'ın mucizesi, özellikle nazmı yönündendir. Zira belâğat, cahiliye dönemi Arapları'nın çok önem verdikleri bir husûstu. Öyle ki, onlar belâğat üzerine yemin ederler, panayırlarda, söz vadisindeki güçleriyle gururlanırlardı. Kur'an'ın ebedi alandaki bu belâğat vechi, bugüne kadar sürecek olan ve hiç bir insanın yaklaşılamayacağı bir mucizesi olacaktı. İşte Yüce Allah, Kur'an'ın bu mucizesiyle cahiliye dönemi insanlarına meydan okuyordu. Cahiliye dönemi Arapları'na ve bugünün insanına¹⁶.

4- İ'câzın Yönleri: er-Rummânî, Kur'an'ın i'câz vecihlerinin yedi yönde olduğunu söylemektedir. Bunlar:

1- **Terkü'l-mu'araza**, yani çok istenmesine ve bir çok sebep bulunmasına rağmen Kur'an'a karşı konulamaması: Bir isteği bir arzuyu veya bir fiili gerçekleştirmek, şüphesiz bir fiiliyatı gerektirir. Bütün imkânlarla ve çok istenmesine rağmen, bu isteği gerçekleştirmek için ortada bir çaba yoksa, acizlik söz konusudur. Mesela, insanın, içmezse ölecek seviyede, suya çok şiddetli ihtiyacı olduğu ve yanında da, su bulunduğu halde, onu alıp içemiyorsa bu husûsta bir çaba harcamıyorsa, bu suyu içmekten acizdir, onu almaya gücü ve takati yok demektir. İşte, yüz yıllardan beri, bir çok kimsenin, Kur'an'a karşı çıkmalarına rağmen, onun gibi bir kitap meydana getirmek için bir çaba harcamaları, acizliklerine bir delil teşkil eder¹⁷.

2- **Kur'an'ın evrensel meydan okuyuşu:** Kur'an, bütün insanları ve cinleri, kendine benzer bir kitap gerimeye davet ettiği halde, bugüne kadar böyle bir kitap getirilememiştir. Nitekim, bir ayet-i kerîmede: "*De ki: Andolsun, eğer insanlar ve cinler şu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere bir araya toplansalar, birbirlerine de destek olsalar, onun bir benzerini yine de ortaya koyamazlar.*" (İsrâ-88)

3- **Sarfe:** Bu, Kur'an'a karşı konulması husûsunda azmin ve gayretlerin kırılması demektir. Yani Allah Teâla, Arapları Kur'an'a karşı çıkmaktan alıkoymuş, akıllarını çelmiş,

15) Bu husus için bkz. Bakillânî, Kadı Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib, *I'câzı'l-Kur'an*, Daru lhyâi'l-'Ulûm, Beyrut, 1411/1990, s. 282 vd.

16) Kutub, Seyyid, s. 54.

17) er-Rummânî, s. 109.

edebî güç ve kudretlerini dumura uğratmış ve mu'arazada lazım olan her türlü bilgilerini kökünden kurutmuştur¹⁸. Bazı ilim adamları, Kur'an'a karşı çıkma hususunda, cesaret ve gayretlerin kırılmasını da, diğer mucizeler gibi, adet dışı kabul ederek, Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil saymışlardır.

4- Belâğat: Belâğat, eriştirmek, sonuca varmak, sonuçlandırmak, zihinde oluşan birikimi sistemli bir şekilde aktarabilmek demektir¹⁹. Kur'an'ı ilgilendiren bir deyim olması hasebiyle belâğat, muhtemelen İslâm Dünyasında en çok tarifi yapılan deyimlerdendir. Bu husûsla ilgili müstakil eserler dahi yazılmıştır. Belâğat için yapılan tariflerden bazıları şöyledir: el-Câhiz: "Lafzın manasıyla, mananın da lafzıyla yarışması; lafzın kulağa dokunmasıyla, mananın derhal kafaya yerleşmesi" şeklinde tarif etmiştir. Kudâme b. Cafer ise, belâğatı: "Kelâm seçkinliği, tertip güzelliği ve dil fesahatıyla birlikte kasdolunan manayı içeren" bir deyim olarak tanımlamaktadır²⁰. Er-Rummânî de: "Manayı en güzel lafızlarla dinleyicinin kalbine ulaşturmaktır" şeklinde tarif etmiş ve bunun en üst seviyede Kur'an'da bulunduğunu söylemiştir²¹.

5- Gelecekte ortaya çıkacak olan bir takım haberleri önceden haber vermesi: Kur'an'ın mucizevî taraflarından biri de, ileride vuku bulacak bir takım olayların nasıl sonuçlanacağını önceden haber vermesidir. Mesela: "Ve o vakit, Allah size iki topluluktan birini v'adediyordu ki, sizin olsun. Siz ise, arzu ediyordunuz ki, şevketsiz olan sizin olsun. Halbûki Allah kelimeleri ile hakkı gerçekleştirmek ve kâfirlerin arkasını kesmek diliyordu;" (Enfâl-7) ayeti, Bedir savaşından bir müddet önce inmiş ve müslümanlara bu savaşı kazanacakları müjdesini vermiştir. Bir başka ayette de, "Rûm(lar) yenildi. Yer yüzünün en yakın bir yerinde. Bununla birlikte, onlar bu yenilgilerinin arkasından, birkaç sene içinde muhakkak galip gelecekler;" (Rûm-1, 2) diye buyurmuş, daha olay vuku bulmadan, Rûmlar'ın ileride Farslar'ı yeneceğini haber vermiştir²². Putperest Mekkeliler, kendileri gibi putperest olan Farslar'ın, ehl-i kitab olan Romalılar'ı yenmelerine oldukça sevinmişlerdi. Kur'an, ileride Romalılar'ın, puta tapanlara galip geleceğini haber vererek, tevhid dini olan İslâm'ın da, nihayet Mekke'ye hakim olacağını bildirmiştir.

6- Önceden adet olarak var olan hiç bir yazı ve konuşma diline uymaması: Kur'an inmeden önce, Araplar arasında adet olarak cereyan eden yazı ve konuşmaların tümü, şiir, seci, hitabe, mektup ve nesir şeklinde idi. Kur'an, bütün bu adetleri aşan ve hepsinin üzerinde bir güzelliğe sahip, başlı başına bir uslûpla gelmiştir. Şiirde vezin, hitabelerde seci, olmazsa elbette bunların güzelliği yok olur. Kur'an, bunların hiç birine benzemediği halde, uslûbunun güzelliği ve belâğat yönünden tümünün üzerindedir.

18) Sarfe hakkında daha geniş malumat için, bkz., Hacı Müftüoğlu Nasrullah, *Kur'an'ın Belâğatı ve İ'câzı Üzerine*, Ekev Yayınları, Erzurum, 2001, s. 110, 114.

19) Bkz. Hacımüftüoğlu, Nasrullah, *Belâğat İlminin Gelişmesine Müessir Olan Amiller*, (el-Câhiz'dan naklen), Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi, sayı 11, Erzurum, 1993, s., 268.

20) Hacımüftüoğlu, a. e. s., 269

21) er-Rummânî, s., 75, 76; Hacımüftüoğlu, a. y.

22) er-Rummânî, s., 108; Ayrıca, bu husûsla ilgili olarak, Saff-9; Bakara-23, 94; Kamer-45 ve Fetih-20, 21, 27 ayetlerine bakılabilir. Bu ayetlere de, olayları önceden haber vermişlerdir.

7- Kur'an'ın harikulâde olan diğer bütün mucizelerle kıyas edilebilmesi de, onun i'caz yönlerinden biridir. Mesela, Hz. Musa'nın denizi yarması veya elindeki asayı yılan çevirmesi nasıl harikulâde bir şey olup, insanlar tarafından yapılması mümkün değilse, Kur'an'ın insanlar tarafından meydana getirilmesi de mümkün değildir²³.

Er-Rummânî, Kur'an'ın i'câz yönlerini ortaya koyduktan sonra, Kur'an'ın belâğat vecihleri üzerinde detaylı olarak durur ve Kur'an'da bulunan belâğatın on kısımdan meydana geldiğini beyan eder. Bunlar da: 1- İcâz, 2- Teşbîh, 3- İsti'âre, 4- Telâüm/kelime içindeki harflerin uyumu, 5- Fevâsıl, 6- Tecânüs, 7- Tasrif/kelimedeki muhtelif manaların toplanması, 8-Tazmîn, 9- Mübalağa, 10- Husnü'l-Beyândır²⁴.

Kur'an'ı Kerim'de üstün bir i'câz vardır. Onun gerçekten benzeri yoktur. O, eşsiz ve tek olan Allah'ın kitabıdır. Onun i'câzının en büyük sırrı, Allah tarafından indirilmiş olmasıdır. Bilindiği üzere, kelimeler hecelerden, heceler de harflerden meydana gelir. Kur'an'ın harfleri, kelimelerde öylesine ahenkli ve uyumlu bir biçimde saklanmıştır ki, bunlar, kalbe en tatlı sesler ve nağmeler şeklinde gelir. Arapça bilmeyen kişiler bile, onu dinleyince, onun hoş ahenginden duygulanır. Ayetlerin sonundaki duraklar, en tatlı ahenkle biterler. Medli/uzatmalı harflerin dalgalı sesi hoş sadâ ile kulakları okşar. Harflerin ve kelimelerin ayetlerdeki diziliş tarzı ve terkibi, Araplar'ın tanıdıkları uslûba asla benzemez. Onlar, adeta inci tanelerinin dizisi gibi birbirine eklenmiştir²⁵. Kur'an, lafzıyla, tabii müsikisiyle, taşıdığı ilmî gerçeklerle, hasılı her yönüyle gerçek bir mucizedir. İlmî i'câzı, ancak bu ilimden haberdar olanlar anlar. Kur'an'ın indiği çevre, ilk dönemde gerçekte bu i'câzı anlayacak durumda değildi. Bununla beraber, onu dinleyen herkes, duyur duymaz onunun tesirinde kalıyordu. İşte her işiteni hemen kalbinden yakalayıp, kendine çeken mu'cizevî etkisi, onun ifade tarzından ileri geliyordu. Kur'an, müşâhede edilen bir olayı, görülen bir manzarayı, zihnî bir manayı, rûhî bir durumu olduğu kadar, insan karakterlerini de, canlı bir tablo halinde gözle görülür bir şekle sokarak ifade eder. Çizdiği tabloları canlı bir hayat verir. Bir de bakarsınız ki, o mücerred zihnî mana, bir şekil, bir hareket olmuş; o rûhî hal, canlı bir sahne haline gelmiş; o insan karakteri cisimlenmiş²⁶. Konu ile ilgili olarak Mustafa Sadık er-Râfi de şunları söyler. "Kelimenin üç sesi vardır, bunlardan birini rûh duyar. İkinci sesi akıl kavrar ve mananın rûha geçmesini sağlar. Üçüncü ses ise, his ve rûhu kaplar. İşte Kur'an'daki i'câzın sırrı ve rûhu da budur"²⁷. Kur'an'daki kelimeler, en tatlı ve en bellîğ ahenge bürünürler, böylece mu'cize

23) Bkz. er-Rummânî, s., 75, 109-112.

24) Bu terimlerin manaları ve bunlarla ilgili örnekler için bkz. er-Rummânî, s., 76-111; *Selâsü Resâil*, Talikat Böl., s., 166-195; Bakillânî, s., 332 vd.; Hacımüftüoğlu, s., 278, 279.

25) Bkz. Hattâbî, Ebû Süleyman b. İbrahim, *Beyânü l'câzi'l-Kur'an*, (Selâsü Resâil fi l'câzi'l-Kur'an, adlı kitap içerisinde) s. 70; Cürcânî, s., 283-285; Keskiöğlü Osman, *Son İlahî Kitap*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s., 23.

26) Ateş Süleyman, *İslâm'a İtirazlar ve Kur'an'ı Kerim'den Cevaplar*, Kılıç Kitabevi, Ankara, 1966, s., 228.

27) er-Râfi, s., 220, 221.

oluşları orta yere konulur. Araplar'ın en üstün, en belfğ şair ve hatipleri onun üstünlüğünü kabul etmişlerdir. Muallaka-ı Seb'a şairlerinden ünlü Lebîd'e, Hz. Ömer, birgün şiir söylemesini teklif edince, o şu cevabı verir: "Allah Teâla'nın, Bakara ve Al-i İmrân Sûrelerini indirmesinden sonra, bana şiir söylemek düşmez". Nitekim Mekke'de, Hz. Ömer'in de Kur'an'ın tesiriyle müslüman olduğu bilinen bir gerçektir²⁸. Medîne'de, Ensar'dan bir çok kimsenin, bu şekilde müslüman oldukları bilinmektedir. Bu sebeple, "Şehirler kılıçlarla fethedildi, Medîne ise, Kur'an'la fethedildi" sözü meşhûrdur²⁹.

5- Mu'cizenin Çeşitleri: Bilindiği üzere peygamberler, her devirde meşhûr ve yaygın olan sanat ve mesleklerden daha mükemmeline getirmek suretiyle peygamberliklerini teyid etmişlerdir. Hz. Musa döneminde sihir yaygınlaşmış en üst dereceye ulaşmıştı. Bu işi çok iyi beceren usta sihirbazlar ortaya çıkmıştı. Ancak Hz. Musa'nın gösterdiği Mu'cize karşısında hepsi aciz kalmış, onun peygamberliğini kabul etmek zorunda kalmışlardır. Hz. İsa döneminde, tıp bilgisi yaygınlaşmış zirveye ulaşmıştı. Ancak bu işi yapan üstadlar, Hz. İsa'nın gösterdiği (ölüleri diriltme hastaları iyi etme ve benzeri) Mu'cizeler karşısında acze düşmüş ve onun üstünlüğünü kabul etmişlerdir.

Hz. Peygamber döneminde ise, Arap aleminde şiir, hitabet, fasâhat ve belâğat akıl almaz derecede yükselmiş, zirveye ulaşmıştı. Kur'an inince, Araplar, onun uslûbu, nazmı ve fesâhati karşısında adeta büyülediler ve şaşırıldılar. Bazıları, bu bir şiirdir, bazıları, nesirdir, bazıları büyüdür dediler. Bir kısmı ise, Kur'an'ın, kendilerini aşan harika bir şey olduğunu biliyor ve ona, "أساطير الأولين *öncekilerin masallarıdır,*" (En'am-25, Enfal-31, Nahl-24 vs.) diyerek teseselli oluyorlardı³⁰. Anlatıldığına göre, bir gün Velîd İbn Muğîre, Hz. Peygamber'e uğrar. Hz. Peygamber'de, kendisine Kur'an okur. Bu olay, Velîd'in İslâma ve Kur'an'a karşı yumuşadığı intibasını doğurur. Haber yayılıp, Ebû Cehil kadar gider. Ebû Cehil, haberi duyar duymaz, Velîd'in yanına gelir ve ona: "Ey amca! Muhammed'in söylediklerine karşı çıkman ve onunla yaptığın mücadeleden dolayı, mensub olduğun kabilen, aralarında mal toplayıp sana vermek istiyorlar." Bu söz üzerine Velîd şöyle diyor: "Kureyş, mal bakımından kendilerinin en zengini olduğumu iyi biliyor." Ebû Cehil: "Öyleyse, İslâm'dan hoşlanmadığına dair, kavmini tatmin edecek bir şeyler söyle" dedi. Velîd: "Ne söyleyebilirim? Allah'a yemin olsun ki, aranızda şiiri, şiir veznini, kasideyi, şiirlerin özünü benden daha iyi bilen kimse yoktur. Yemin olsun ki, onun söyledikleri bunların hiç birine benzemiyor. Vallahi, onun sözlerinde bir tatlılık, bir zerafet var, üst tarafında kârlılık, verimlilik, alt tarafında bolluk bereket mevcut. Şüphesiz onun söyledikleri, her şeyin üstünde olup, artık onun üstüne çıkılamaz. O, altında olan her şeyi ezer geçer. Bunun üzerine Ebû Cehil: "Bu sözleri söylediğin müddetçe kavmin senden asla razı olmaz" dedi. Velîd: "Öyleyse bana düşünecek biraz zaman tanı" de-

28) Hattâbî, s. 70; Rafî, s. 213, dip not, 1.

29) Hattâbî, s. 71.

30) Süyûtî, IV/4, 5; er-Râfî, s., 31.

di. Velfîd, belli bir süre düşündükten sonra, ortaya çıkıp: “Bu, başkalarını tesir altına alan, seçilmiş bir sihiridir”³¹ dedi. Bu sözlerin tesiri, gerçeklerin karşısında uzun müddet devam edemedi. Nihayetinde de, kahir ekseriyetle Kur’an’a teslim oldular³².

III- Manevi İcâz

Kur’an’ın lafzî icâzı kadar manevî icâzının da etkileri büyüktür. Lafızların içerdiği etkileyici manalar, gizemler, sırlar öteden beri insanları etkilemiştir. Özellikle metafizik alem hakkında Kur’an’ın verdiği bilgilere inanan, inanmayan bütün insanlar büyük ölçüde ilgi göstermiş ve onun etkisinde kalmışlardır.

Bu bağlamda Kur’an’ın kalplerde ve hislerde yaptığı etkiyi dile getiren bir çok ayet-i kerîme mevcuttur. Bunlardan bazıları şöyledir: “.../... (Cinlerden bir topluluk,) gerçekten biz hayranlık verici bir Kur’an dinledik... (dediler)”, (Cinn-1).

لو أنزلنا هذا القرآن على جبل لرأيت حاشعا متصدعا من خشية الله .. / Biz bu Kur’an’ı bir dağın üzerine indirseydik, her halde sen onu Allah korkusundan başını eğmiş, çatlamış görürdün.”, (Haşr-21).

“/Karşılarında okunup-duran bu kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmiyor mu?...”, (Ankebût-51)³³.

a) *İcâzın Etkileri*: Kadı İyâd (ö. 544/1149), Kur’an’ın icâzı konusunda bize şunları aktarmaktadır: “Ebû Ubeyd’in zikrettiğine göre, bedevînin biri, bir adamın Emrolunduğunu açığa vur ve müşriklerden yüz çevir” (Hicr-94), ayetini okuduğunu işitti. Bunun üzerine hemen secdeye kapanıp, “bunun fesahatine secde ettim,” dedi. Başka bir bedevî, bir adamın, “فلما استيسوا منه

تحلصوا نجيا / Ümitsizliğe düşünce, konuşmak üzere bir kenara çekildiler” (Yusuf-80), ayetini okuduğunu işitti ve şöyle dedi: “Şehadet ederim ki, hiçbir mahlûk böyle bir söz söyleyemez.” Hz. Ömer, bir gün mescitte uyuyordu, birden başının ucunda şehadet getiren birini gördü, kim olduğunu sordu. Adam, Rum patriklerinden olduğunu, Arap kelâmını ve diğer bir takım dilleri iyi bildiğini anlattıktan sonra şöyle dedi: “Müslüman esirlerden birinin, sizin kitabınızdan bir ayet okuduğunu duydum, o ayet üzerine düşündüm; baktım ki, dünya ve ahiret ahvaline dair, İsa’ya nazil olanların hepsi o ayette toplanmış, o ayet, Allah Teâla’nın şu sözüdür: “ومن يطع الله ورسوله ويخشى الله ويتقته . / Kim ki, Allah’a ve peygamberine itaat eder, Allah’tan korkar ve ondan sakınırsa, işte onlar, kurtulanlardır.” (Nûr-52)..

31) Süyûtî, IV/5.

32) Zerkeşî, Bedrüddîn, Muhammed b. Abdullah, *el-Burhan fî Ulumi’l-Kur’ân*, thk. Mustafa Abdülkadir Ata, Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1408/1988, II/102, 107; Süyûtî, a. y.

33) Bu husûs için ayrıca, Mâide-6; Enfâl-2 ve Zümer-23 ayetlerine bakılabilir.

İsmî (adında birinden), hikâye edildiğine göre, kendisi bir cariye'nin sözünü işitmiş de. *أفصحاك قتلک الله ما أفصحاك Kahrolasica, ne kadar fasih konuşuyorsun" demiş, cariye kendisine şöyle cevap vermiş: Allah Teâla'nın, " وأوحينا إلى أم موسى أن أرضعیه فی ذاحفت عليه فآلقه فی الیم ولا تخافی ولا تحزنی انا رادوه الیک وجاعلوه من المرسلین*

/Musa'nın anasına vahyettik ki, onu emzir. (Eğer) korkarsan, onu (bir sandığa koyup) nehre at. Korkma, üzülme, biz muhakkak onu sana çevireceğiz ve onu peygamberlerden yapacağız," (Kasas-7) ayeti karşısında benim sözüm fesahat mi sayılır. Zira Allah, bu ayette, iki emir, iki nehiy, iki haber ve iki müjdeyi toplamıştır³⁴. İşte bu ve benzerleri, Kur'an'ın lafzî ve manevî i'câzına örnek teşkil eden ayetlerdendir.

Bütün bunlardan anlaşılmalıdır ki, Allah Teâla, her kavme gönderdiği peygamberleri, o kavmin diliyle göndermiş, ve her peygamberine gönderdiği kitabı da, peygamberin diliyle göndermiştir. Muhammed (sav.)'in dili Arapça olduğuna göre, Kur'an-ı Kerim'in de, Arapça olacağı açıktır. Nitekim, Rabbimiz'in muhkem kitabı da, bunu bize bu şekilde bildirmiştir. *"Şüphesiz ki, biz bu kitabı okuyup anlamanız için Arapça bir Kur'an olarak indirdik,"* (Yusuf-2). *"Ey Muhammed! uyarıcılardan olasin diye, bu Kur'an'ı açık bir Arapça lisanı ile senin kalbine Rasûl-i Emin olan Cebrâil indirmiştir,"* (Şuâra-193-195).

Biz müslümanlar olarak, Kur'an'ı-Kerimi (sahabiler ve ondan sonrakiler vasıtasıyla) Rasûlullah'tan aldık. O da, vahiy yoluyla Allah'tan aldı. Bu vesileyle Kur'an, bütün sûre ve ayetlerinin, bir harf ve ses dahi eksik olmaksızın, Allah Teâla tarafından gönderildiği şekliyle tamlığını ve bütünlüğünü muhafaza etmesi, ayetler ve sûreler arasındaki in-sicam, tesânüd ve bütünlük açısından da tam bir mu'cizedir. Uzun tarihi boyunca, Kur'an'a hiç bir tağyîr ve tebdîl dokunmamıştır. Bu da, bütün semâvî kitaplar arasında sadece Kur'an'ın sahip olduğu bir meziyettir.

b) İ'câzî'l-Kur'an'a Yönelik Tepkiler: Allah Teâla, Hz. Peygamber'e Kur'an'ı, Araplar'ın diliyle ve onların mantıklarına uygun bir mantıkla göndermiştir. Sonra da onlara, bunun bir benzerini getirmekten aciz olduklarını ve ona güç yetiremeyeceklerini bildirmiştir³⁵. Onlar da, bizzat bu acizliklerini itiraf etmiş ve bir çoğu İslâm'a boyun eğmişlerdir. Ancak içlerinde gerçekleri görmezlikten gelen, hakikatler karşısında kör olan, böbürlenip gerçeklerden kaçan bazı kişiler, kendilerinin acze düştükleri şeyi gerçekleştirmeye giriştiler. Böylece Kur'an karşısında acizlik ve kekemeliklerini ortaya koydular³⁶. Cahil ve tecrübesiz kişilerin yaptığı işi yaptılar. Nitekim, Müseylimetü'l-Kezzab, Kur'an-ı Kerim'e (Nazi'at Süresi'ne) nazire olarak şunları uydurmuştur

34) Kadı İyâd, Musa b. Ömer b. İyâd, *eş-Şifâ fi Ta'rif-i Hukukî'l-Mustafa*, Matbaa-yı Amire İstanbul, 1285/1868, s., 220; geniş bilgi için bkz., Kurtûbî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el Ensârî, *el-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1408/1988, I/52, 53; Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu's-Şifâ*, Matbaay-ı Amire, İstanbul, 1299/1881, I/551 ve d.; Ateş Süleyman, s., 223-225.

35) Bkz. Bakara-23, Yunus-38, Hud-13 ve İsrâ-88.

36) Taberî, I/29.

والطاحنات طحنا والعاجنات عجننا فالخا بزات نخيزا واثا رداث ثردا واثلا قمات نقما ..
/ Un öğüttükçe öğütenlere, hamur yoğurdukça yoğuranlara, ekmek pişir-
dikçe pişirenlere tirit yaptıkça yapanlara, lokmaladıkça lokmalayanlara yemin ol-
sun..”³⁷.

Bu zat (Müseylimetü'l-Kezzap), Yemame halkından Benu Hanife'nin elçisi olarak Medîne'ye gelmiş ve müslüman olmuştu. Memleketine döndükten sonra, peygamberlik iddiasında bulundu. Kur'an'a nazire babında, şu tekerlemenin kendisine vahiy olarak indiğini iddia etti. *لقد أنعم الله على الحبلى أخرج منه نسمة تسعى من بين صفاق* “... *Allah yüklü deveye in'am etti. Ondan koşan bir yavru çıkardı, alt deri ile barsak arasından*”³⁸. Bu tekerlemeyle insanlar arasında gülünç duruma düştü. Müseylime, bununla beraber kavminden namazı kaldırdı, şarabı ve zinayı helâl kıldı³⁹.

Kur'an nazımının, bütün beşeri sınırları aşan ve onları geride bırakan gücünden dolayıdır ki, ilk muhatapları olan Mekke müşrikleri, gayr-ı ilâhî bir kaynak tesbitine gitmişler; ama bu husûsta tam bir kanaate varamayarak tereddütler içinde verdikleri her karardan vaz geçmişlerdir. Onların bu dengesiz hallerine Kur'an'ı Kerîm, şu ayetle dikkat çekmektedir. *أهية قلوبهم وأسروا النجوى الذين ظلموا هل هذا الا بشر مثلكم أفتأتون السحر وأنتم تبصرون* / *Kalpleri daima eğlencede olarak, o zulmedenler, aralarında şu gizli fısıltıyı yaydılar: Bu ancak sizin gibi bir insandır, şimdi siz göz göre göre, sihre mi gidiyorsunuz?*” (Enbiyâ-3).

Ebu'l-'Ala İbnü'l-Ma'arrî (ö. 449/1057)'nin de, Kur'an'a nazire yapmağa çalıştığı ve bu maksatla, “el-Füsûl ve'l-Ğayât fî Mücârâtî's-Suveri ve'l-Âyât” kitabını yazdığı sanılmıştır. Ebu'l-'Ala, Kur'an'a nazire yapmak maksadıyla böyle bir işe girişmiş olamaz. Çünkü kendisi bizzat, İbnü'r-Râvendî'ye yazdığı risalesinde, “İ'câzü'l-Kur'an”ı savunmakta ve bunu ispat etmektedir. Hasılı bu işe girişenlerin hepsi perîşan olmuş ve alay konusu edilmişlerdir⁴⁰.

37) Taberî, *Tefsîr*, I/29, Ateş, Süleyman, s., 218.

38) Kaldı ki Müseylime bu sözlü de, Tarık-6, 7. ayetlerine benzetmeye çalışmıştır. Hattâbî, s., 69.

39) İbn Hişam, Abdülmelik b. Hişam b. Eyyub, *es-Sirâtil-Nebeviyye*, thk., Mustafa es-Saka ve arkadaşları, Daru'l-İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 1977, IV/233; Taberî, Muhammed İbn Cerîr, *Tarih-i Taberî*, tercüme, (Can Kitabevi), Deniz Kuşları Matbaası, Konya, 1974, III/33; İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail, *es-Siretil-n-Nebeviyye*, thk., Mustafa Abdülvahid, İsa el-Babî el-Halebî ve Ort., Kahire, 1385/1966, IV/96, 97; Şemsüddîn Ebî Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Me'ad fî Hedy-i Hayri'l-İbâd*, Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Ort., Mısır, 1390/1970, III/37; Ateş Süleyman, s., 219; Köksâl Asım, *İslâm Tarihi*, Şamil Yayınları, İstanbul, tsz., XVII/352, 353.

40) er-Râfi', s. 169, 192; Goldziher, İgnaz, *Mezâhibü'l-Tesîru'l-İslâmî*, Mektebetü'l-Hancî, Mısır, 1374/1955, s., 70, 71; (Bu eser, Mustafa İslâmoğlu tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bkz. s., 78, 80.)

IV- Kırâat ve İ'câz:

Kur'an'ın i'câz yönlerinden biri de, Hz. Peygamber'in kısaca, "Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir" hadisinde belirtmiş olduğu gerçektir. Buna göre Kur'an, on imama nisbet edilen ve "Kırâat-ı 'Aşere" dediğimiz on okuyuş şeklini içerisine almaktadır. "Kırâat-ı 'Aşere", İslâm alimleri tarafından umumiyetle yedi harf kapsamında ele alınmaktadır. Birkaç kelime istisna edilirse, tek yazılımla on kırâat şeklini içerisinde barındıran ve her kırâatın ayrı ayrı manalarını ihtiva eden Kur'an, elbette bu yönüyle de büyük bir mu'cizedir. Zira bu tür bir okunuş ve manalandırma biçimi hiç bir ilahî ve beşeri kitapta mevcut değildir. Bunun için Rasûlüllah (sav.), bu hususta şöyle buyurmuştur: "Önceki kitaplar, tek kapıdan tek harfle, Kur'an ise, yedi kapıdan yedi harfle indirilmiştir"⁴¹. Bazıları bu hadisin yedi harfle ilgili olmadığını düşünürken, Taberî bunun yedi harfle ilgili olduğu görüşündedir⁴².

Usûl ve kıraat alimleri, "yedi harf" in manası ve kapsamı konusunda her devirde düşünmüşler, kafa yormuşlar ve nihayetinde genel olarak, "yedi harf"i, "yedi vecih" olarak açıklamışlardır. Bunlar içerisinde Ebû'l-Fadl er-Razî, İbn Kuteybe, İbn Cezerî ve Kadı İbn'üt-Tayyib'i sayabiliriz. İbn Cezerî, ed-Dâni'nin de, aynı görüşte olduğunu zikreder⁴³. Mezkûr şahısların görüşleri arasında büyük farklar yoktur. Bunlar sadece, beyan, anlatım, edâ, araştırma ve usûl konusunda ihtilaf etmişlerdir. Son devir alimlerinden Hızır ed-Dimyâtî ve Muhammed Bekit de, aynı görüşü⁴⁴ savunmuşlardır. Şimdi bu farklı yaklaşımlardan içerik bakımından en tarihi ve vecîz olan İbn Kuteybe'nin görüşünü aktarmaya çalışalım.

İbn Kuteybe (ö. 276/889), bu husûsla ilgili olarak şunları söyler: "Ben, Kur'ân'daki bütün ihtilaf vecihlerini araştırdım onların yedi tane olduğunu gördüm:

1- Harekesi değişen, şekli ve anlamı değişmeyen kırâatler: Mesela, "ولا يضار.." şeklin de, İbn Muhaysin ise, "ve lâ yüdârru" şeklinde okumuştur⁴⁵. Aynı şekilde, "هؤلاء" (Hûd-78) ayetindeki "etheru" kelimesini, Hasan, Sa'îd b. Cübeyr ve İsa b. Ömer, "ethera" şeklinde okumuşlardır⁴⁶.

41) Taberî, *Tefsîr*, I/53; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, X/404; Bakillânî, *Intisar*, s., 114; ez-Zerkeşî, *Burhan*, I/274, 275; Süyûtî, *İlkan*, I/136.

42) Bkz. Taberî, *Tefsîr*, a. y.

43) Bkz. Okcu Abdülmeccit, *Kırâat Açısından Taberî ve Tefsîri*, s., 71, (Yayınlanmamış Doktorü Tezi Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fak., Erzurumu, 2000.)

44) ed-Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed b. Abdilgani, *İlhafu Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kırâati'l-Erbai'l-Aşer*, Matbaa-yı Amire, İstanbul, 1285, s. 3, 4.

45) Bkz. Ebû'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, thk. Muhammed ed-Debb'a, Beyrut, tsz.; II/237; Dimyâtî, s. 199, Palûvî, Abdülfettah, *Zübdeü'l-İrfân*, Hilâl Yayınları İstanbul, tsz. s. 39.

46) Bilindiği üzere bu, şâzz kırâattır. Bkz. İbn Haleveyh, *Muhtasar fi Şevâzî'l-Kur'an*, neşr. G. Bergstrasser, Matbaa-yı Rahmaniye, Mısır, 1934, s. 60; İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman, *el-Muhteseb*, thk. Ali en-Necdî-i Nasif, Abdülhalim en-Neccâr, Sezgin Neşriyât, İstanbul, 1406/1986, II/325.

2- Harekesi/fiili ve manası değişen, sûreti/yazılışı değişmeyen kırâatler: ربنا باعد و انظر الي (Sebe-19), ayeti gibi. Ayette geçen “ باعد / *lbâ'id*” kelimesini, İmam Yakup, “ باعد / *lbâ'ade*”; İbn Kesîr, Ebû Amr ve Hişam ise, “ بعِدْ / *lb'e'id*” şeklinde okumuşlardır⁴⁷.

3- İhtilaf, kelimenin harflerinde olur, mânâ değişir, sûret/şekil değişmez. و انظر الي (Bakara-259) ayetinde olduğu gibi. Ayet-i kerimedeki “*nünşizühâ*” kelimesini İbn Amir ve Kûfeliler, yazıldığı gibi “ze” harfi ile; diğer kurrâ'ise, “ra” harfi ile “*lnünşiruhâ*” şeklinde okurlar⁴⁸.

4- İhtilaf kelime de olur, sûreti değiştirir, manayı değiştirmez: ... ان كانت الا صيحة (Karia-5) ayetlerinde olduğu gibi. İbn Mesud, birinci ayette geçen “*الصيحة*” kelimesini “*زقية*”⁴⁹; ikinci ayette geçen “*كالعهن*” kelimesini de, “*كالصوف*”⁵⁰ şeklinde okumuştur.

5- İhtilaf, bir harfi yakın mahreçli bir harfe ibdal şeklinde olur. Hem sûret, hem mânâ değişir. Mesela: و طلع منضود (Yakaa-29) ayetini Hz. Ali, “*ayın*” harfi ile, “*وطلع منضود*” şeklinde okumuştur⁵¹.

6- İhtilaf takdim, tehir şeklinde olur: وجاءت سكرت الموت بالحق (Kaf-19) ayeti buna misal olarak verilebilir. Çünkü bu ayeti, Hz. Ebûbekir, Ubeyy, Sa'îd b. Cübeyr ve Talha, وجاءت سكرت الحق بالموت şeklinde okumuşlardır⁵².

7- İhtilaf, fazlalık, noksanlık şeklinde tezahür eder: وما خلق الذكر (Leyl-3) ayeti gibi. Bu ayet, Hz. Ali, İbn Mesud, Ebü'd-Derdâ ve İbn Abbâs tarafından, “*ماخلق...*” lafzı hazfedilerek, “*الذكر*” şeklinde⁵³ okunmuştur⁵⁴.

İşte bu husus, Kur'n'nın, en büyük mucizevî yönlerinden birini oluşturmaktadır.

Şimdi kırâat ve i'câz konusuna ayetlerden bir iki misal vererek konuyu bitirmeye çalışalım.

47) Bkz. İbn Mücahit, Ebubekir Ahmed b. Musa, *Kitabü's-Seb'a fi'l-Kıraât*, thk. Şevki Dayf, Daru'l-Maarif Kahire, tsz., s. 529; ed-Dâni, Ebu Amr Osman b. Said, *Kitabü'l-Teyssir fi'l-Kıraâti's-Seb'e*, nşr. Otto Pertzl İstanbul, 1930; ed-Dani, *Teyssir*, s. 181; İbn Cezerî, Neşr, II/350; Dimyâfi, s. 438; Palûvî, s. 113; Zerkânî, I/159.

48) Bkz. İbn Cezerî, *Neşr*, II/231; Palûvî, s. 37; Zerkânî, I/159.

49) Bkz. İbn Haleveyh, s. 125; İbn Cinnî, II/207.

50) Bkz. İbn Haleveyh, s., 178.

51) Bkz. İbn Haleveyh, s., 151.

52) Bkz. İbn Haleveyh, s., 144; İbn Cinnî, II/283.

53) Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. İbn Kuteybe *Te'vil*, s., 36; Zerkânî, I/158 ve d.; Yıldırım Suat, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1989, s. 71-73.

54) Bkz. İbn Haleveyh, s., 174; İbn Cinnî, II/364.

Örnek 1: “ولتستبين سبيل المجرمين. Günahkârların tuttuğu yol açığa çıksın diye..”, (Ena'm-55). Ayet, kurrâ tarafından aşağıdaki şekillerde okunmuştur.

a) Birinci kelime “nasb”, ikinci kelime “ref” ile *ولتستبين سبيل* şeklinde; 'Aşere kırâat imamlarından İbn Kesir, Ebû Amr, İbn Amir, Hafis ve Yakup bu şekilde okumuşlar, İbn Muhaysin Yezidî ve Hasan da, bu okuyuşa iştirak etmişlerdir⁵⁵.

b) Her iki kelime “nasb” ile, *ولتستبين سبيل* şeklinde; Nafi ve Ebû Cafer bu şekilde okumuşlardır.

c) Birinci kelime “ya” ve “nasb” ile ikinci kelime “ref” ile, *ولتستبين سبيل* Ebû Bekir (Asım'ın râvisi), Hamza, Kisâf ve Halef bu şekilde okumuşlardır⁵⁶. A'meş de, bu okuyuşa iştirak etmiştir⁵⁷.

Birinci okuyuşa göre, *تستبين* fiili, *سبيل* kelimesine izafe edilmiştir. “Sebil” müennes olduğundan, fiil-fail uyumu için, fiil de müennes olarak gelmiştir. *قل هذه*

سبيلى أذعوا (Yusuf-108), ayetinde de, “sebil” kelimesi müennes olarak düşünülmüştür. “Sebil” kelimesi, Temim ve Necd halkına göre, müennes, Hicâz halkına göre ise, müzekkerdir⁵⁸. Dolayısıyla, fiili “ya” harfi ile okuyanlar, bu düşünceden hareketle, bu şekilde okumuşlardır. Beydâvî, “ya”lı okuyuşta, fiilin mukadder bir illet üzerine atfedilmesi de caiz olabilir” demiştir. Bu durumda cümlenin takdiri, “... *أى نفضل الايات*”

ليظهر الحق وليستبين /Yani hak ortaya çıksın ve mücrimlerin durumu belli olsun diye ayetlerimizi bu şekilde açıklıyoruz” şeklinde⁵⁹ olur. Taberî'ye göre, her iki okuyuş, (yani “sebil” kelimesinin müzekker veya müennes olarak alınması dolayısıyla fiilin, “ya” ile veya “ta” ile okunması) kurrâ arasında yaygındır ve her iki lehçe Arap dilinde bilinen meşhûr iki lehçedir. Dolayısıyla birini diğerine tercih edecek bir fazlalık mevcut değildir⁶⁰.

Nâf'i ve Ebû Cafer'in okuyuşuna gelince, bunlar *تستبين* fiilini muhatap sigasında alırlar. Bu okuyuşa göre fail, Hz. Peygamber (sav.)'dir. *سبيل* kelimesi, mef'ul oldu-

55) Ebu'l-Beka Abdullah b. Huseyin, *et-Tibyân fi l'rabi'l-Kur'an*, Dârü'l-Fıkr, Beyrut 1997, I/373; Dimyâfî, s. 239.

56) Taberî, *Tefsîr*, V/207; Ebû Ali, III/314; İbn Mücahid, s. 258; Dâni, *Tefsîr*, s. 103; İbn Baziş, Ebû Cafer Ahmed b. Ali, *Kitâbül-İkna fi'l-Kırâati's-Seb'e*, thk. Abdülmecid Kutuş, Matbaay-ı Rikâbî, Dimeşk, 1403, II/639; İbn Cezerî, *Neşr*, II/258; *Tayyibe*, s. 278; Palûvî, s. 54; Salim Muhaysin, *el-Mühezzeb fi'l-Kırâati'l-Aşr*, Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye Mısır, 1980, I/209.

57) Dimyâfî, a. y.

58) Taberî, *Tefsîr*, V/208; Ukberî, a. y.

59) Abdullah b. Ömer, *Envâru'l-Tenzil ve Esrârü'l-Te'vîl*, Mustafa el-Bâbî el-halebî ve evlatları, Mısır, 1388/1968; Beydâvî, I/312; Ebû's-Suud, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, *İrşâdu Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ Kitâbi'l-Kerîm*, Daru'l-İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1411/1990, III/141.

60) Taberî, *Tefsîr*, V/208.

ğundan mensuptur. Cümlelerin takdiri, "... ولتستبين يا محمد سبيلهم / Ey Muhammed! Mücrimlerin yollarını tanyasın ve sen de, ona göre muâmele edesin diye, ayetlerimizi bu şekilde tafsil ediyoruz"⁶¹ şeklindedir. Buradaki fiilin muhatap olma ihtimali de vardır. Buna göre, ifadenin takdiri, ... ولتستبين أيها المخاطب سبيل şeklinde olur ki, bunun anlamı: "Ey muhatap! Mücrimlerin durumu senin için ortaya çıksın.." ⁶² demektir.

"Onu tanyasın diye..." şeklinde tercüme edilen ayetin kırâatında, Kuran'ın mucizevî yönlerinden biri daha ortaya çıkmaktadır. Zaten kırâatlerin bir çoğunda bu sır, lafzen veya manen mevcuttur. Bu sırlar, belki zaman geçtikçe, ilim inkişaf ettikçe özellikle İslâmî ilimler sahasında araştırmalar derinleştikçe, daha da ortaya çıkacaktır. Çünkü Allah Teala Kuran-ı Kerim'i bütün asırlara ve bütün insanlara göndermiştir. Şöyleki:

Burada fiil "te" harfi ile okunduğu zaman, onu dinleyen herkes, kendi durumuna göre bir anlam çıkaracaktır. Buna göre ayetin manası aynı anda, müennesliğe, muhataba ve Hz. Peygamber'e olmak üzere üç manaya muhtemel olacaktır. Bu anlamların hepsi de, gerçekten ayetin lafzına uygun ve mantikîdir. "Ya" harfi ile okuyuşta da, ayet iki mana içermektedir. Bu durumda bir ayet, beş manaya muhtemel bulunmaktadır. İşte bu, Kur'anda var olan kırâatlerin mucizevî bir tarafıdır. Belki, Allah Teala'nın mezkûr ayetin hemen makablinde, "ayetlerimizi bu şekilde detaylandırıyoruz" şeklindeki ifadesinden maksat da, budur.

Örnek 2: "... لقد علمت ما أنزل هؤلاء... / ... (Musa, Firavun'a şöyle dedi): Pekala bilirsin ki, bu mucizeleri göklerin ve yerin rabbinden başkası indirmemiştir..." (İsra102). Ayette geçen علمت kelimesini, genel olarak şehir kurrâsı, hitap "ta"sının fethası ile "alimte" şeklinde; Hz. Ali'den rivâyet edildiğine göre o da, علمت şeklinde ⁶³ mütekellim "ta"sı ile okumuştur. Fiili, mütekellim "ta"sı ile علمت şeklinde okuyanlara göre, Hz. Mûsa, Firavun'a kendi durumundan haber vermektedir. Kendisine, göstermesi için sunulan bu mucizelerin kesinlikle Yüce Allah'tan olduğunu biliyor ve bunu Firavun'a da inanması için haber veriyordu. Bu okuyuşa göre ayetin manası şöyle-

61) Ebî Muhammed b. Ebi Talib, *el-Keşf an Vucûhi'l-Kırâat*, thk. Muhyiddin Ramazan Müessesetür-Risâle, Beyrut, 1407/1987, I/434; Mekki, *Keşf*, I/434; Zemahşerî, Carullah Mahmud b. Ömer, *Keşşâf*, Dâru'l-Marife, Beyrut, tsz. II/23; Tabersî, Ebu Ali el-Fadl b. Hasan, *Mecme'u'l-Beyân fi-Tefsiri'l-Kur'an*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1406/1986, IV/477; Râzi, Fahreddîn Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru'l-Kütubi'l-Arabiyye, Tahran, tsz., XIII/6; Kurtûbî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' Li Ahkâmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1408/1988, VI/271; Beydâvî, I/312.

62) Ebû Ali, el-Farisî, *el-Hucce*, Dâru'l-Me'mun, Dimeşk, 1984, III/315.

63) Taberî, *Tefsîr*, VIII/158.; Kisâfi tek başına kelimeyi "alimtü" şeklinde okumuştur. bkz., İbn Mücâhid, s. 385, 386; Dâni, *Teyisîr*, s. 141; İbn Bâziş, II/687; Ebû Şâme, Şihabüddin Abdurrahman, *İbrâzâ'l-Maânî*, Mustaf el-Bâbî el-Halebi, Kahire 1402/1981, s. 564; İbn Cezerî, *Neşr*, II/309; Ali Nuri, *Ğaysü'n-Nef'e*, Matbaay-ı Osmanîye, İstanbul, 1304., s. 163.

dir: “Ben kesin olarak biliyorum ki, bu mucizeleri göklerin ve yerin Rabbinden başkası indirmemiştir.” Öyleyse sen de, bunu böylece bil ve böylece inan; demek istemiştir⁶⁴.

Taberî, bu okuyuşa şöyle bir yorum getirmektedir: “Ayetin makablindeki cümlede Firavun, Mûsa'ya şöyle diyor. انى لا ظنك يا موسى مسحورا, “Ey Mûsa! Ben seni muhakkak büyülenmiş zannediyorum.” Diğer bir ayette ise, yine Firavun Mûsa'yı kastederek çevresindekilere, قال ان رسولكم الذى ارسل اليكم لمجنون “Her halde size gönderilen Peygamberiniz ancak delidir”, (Şu'ara-27) demiştir. Hz. Mûsa da, Firavun'un bu iddialarına karşı: “Ben ne deliyim, ne de sihirlenmişim. Ben her şeyi en ince noktasına kadar biliyorum;” diyerek cevap vermiştir. İşte ayet, bu manada mütakellim “ta”sı ile okunmuştur⁶⁵.

Fetha ile yani “ علمت ” formunda okuyanlara göre, Firavun ve yanındakiler, Hz. Mûsa'ya gelen mu'cizelerin kesinlikle Allah tarafından olduğunu biliyorlardı. Ancak inatlarından ve zorbalıklarından dolayı inkâr ediyorlardı. Hz. Mûsa da, Firavun'un bütün doğruları bildiği halde inadından dolayı inkâr ettiğini bildiği için ona, لقد علمت . ما أنزل هؤلاء. “Sen kesinlikle bu indirilenleri biliyorsun...” diye hitap etmiştir. Firavun'un bilerek inkâr ettiğini Yüce Allah, bir başka ayette şöyle izah etmiştir. “Kalpleri ile yakinen bildikleri halde, nefislerine zulm yaparak ve kibrederek bütün mucizeleri inkâr ettiler”, (Neml-14). Diğer bir ayette ise “Onların çoğu, Allaha ortak koşmaksızın iman etmez”, (Yusuf-106).

Görüldüğü üzere kırattaki bu çeşitlilik mananın zenginliğine yol açmış ve Kur'an'ın ayrı bir mu'cizevi yönü ortaya çıkmıştır. Bunu bir kenara atmak mümkün değildir. Bu konuda misalleri daha da çoğaltmak mümkündür.

Özet olarak şunları söyleyebiliriz.

Yüce Allah, gönderdiği her peygamberin peygamberliğini desteklemek üzere, katından çeşitli mucizeler göndermiştir. Bu mucizeler her devrin, ihtiyacına, anlayışına ve algılayış tarzına göre evsaf ve süre bakımından değişiklik arz etmektedir. Bazıları daha sade olduğu, halde, bazıları daha zor ve karmaşıktır. Yine bazıları bir zamana bağlı olduğu halde bazıları sürekli olarak devam eder. Hz. Muhammed (sav.) son peygamber oldu-

64) Taberî, *Tefsîr*, VIII/158; Zeccâc, Ebî İshak İbrahim es-Serî, *Maâni'l-Kur'an*, Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 1988, *Me'ân*, III/263; Nehhâs, Ebu Cafer Ahmedb. Muhammed, *l'râbû'l-Kur'an*, thk., Zühreyy Gazi, Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 1409/1988, II/443; Zemahşerî, *Keşşâf*, II/468; Taberî, VI/684; Beğâvî, Ebi Muhammed Huseyin b. Mesûd, *Me'alimü'l-Tenzil*, Hindistan, 1299, I/206; Râzî, XXI/65; Kurtûbî, X/218; Şevkânî, *Feth*, III/263.

65) Taberî, *Tefsîr*, VIII/158; Zemahşerî, *Keşşâf*, a. y.; Râzî, XXI/65; Hazin, Alâuddin Ali b. Muhammed, *Lübâbü'l-Te'vil fi Maâni'l-Tenzil*, Matbaay-ı Amire, İstanbul, tsz., III/141; Beydâvî, I/599; Ebû's-Suûd, V/198; Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihabüddin, *Râhu'l-Maâni fi Tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm*, Dârü'l İhyâi't-Türâsî'l-Arâbî, Beyrut, 1405/1985, XV/185.

ğundan ona gönderilen mucizeler bu ikinci nevidendir. Yani hem karmaşık, hem de süreklidir.

Hz. Peygamber'e verilen mucizelerin başında Kur'an-ı Kerîm gelmektedir. Kur'an-ı Kerîm, lafız ve anlam cihetinden mucizedir. Yani lafız ve anlam bakımından onun bir benzerini geçmiş ve gelecek bütün insanlar bir araya gelseler dahi, getiremeyeceklerdir. Kur'an bu husûsta bütün insanlığa meydan okumaktadır. Bu kuru bir iddia değil, gerçek bir olgudur. Tarihte bunu denemeye kalkanlar, toplum önünde küçük ve gülünç duruma düşmüşlerdir. Kur'an, bu vasıflarının yanında aynı zamanda tilâveti ve içinde barındırdığı kırâatler yönünden de mucizedir.